

Володимир Кузьменко

Київський національний університет культури та мистецтв, Україна

ПРОГЛОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Volodymyr Kuzmenko

Kyiv National University of Culture and Arts, Ukraine

PROCLAMATION OF UKRAINIAN SOVIET STATEHOOD: HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS

The article is devoted to the study of the historical and legal aspects of the proclamation of the Ukrainian Soviet statehood. The causes, peculiarities and consequences of the formation of the Ukrainian Soviet statehood have been clarified. The decisions of the First All-Ukrainian Congress of Soviets were analyzed. The place and role of the Central Executive Committee of the Councils of Ukraine and the People's Secretariat in the formation of the Ukrainian Soviet statehood were established. It was concluded that the formation of a Soviet center in Ukraine allowed Soviet Russia to formally stay away from events in Ukraine, introducing them as an internal conflict between the "workers' and peasants" authorities in Kharkiv and "bourgeois-nationalist" in Kyiv. By this, Russian troops, who fought against the UPR, could act on behalf and under the guise of Ukrainian Soviet power.

Keywords: Ukrainian Soviet statehood, First All-Ukrainian Congress of Soviets, the Central Executive Committee, the People's Secretariat.

Постановка проблеми. Нині Україна відзначає 100-річчя Української революції 1917-1921 років – одного із найважливіших і найскладніших періодів в історії українського народу, що відіграв роль своєрідного каталізатора у процесі відродження української нації, заклавши підвалини подальшої національно-визвольної боротьби. З метою належного відзначення цього ювілею на найвищому державному рівні було розроблено та впроваджено масштабний план заходів, яким передбачено організацію тематичних, навчально-виховних заходів, спрямованих на донесення інформації про ті події, виховання патріотизму та підвищення інтересу до історії Української держави¹. Природньо, що все це актуалізувало також наукове осмислення проблем Української революції, у тому числі й історико-правові дослідження.

Слід наголосити, що незважаючи на поразку Української революції 1917-1921 років, сам процес творення Української держави з цього часу вже став незворотнім. І, як зазначав Президент України П.О. Порошенко, «навіть більшовики мусили рахуватися з розмахом і силою українського національного руху. Замість сукупності малоросійських республік та губерній з'явилася Україна, – хай ще і не відокремлена, але вже виокремлена. І з юридично оформленим правом відділитися. Звичайно, в конституції Радянського Союзу ту норму твердо вважали мертвою, але ми, українці, її оживили, щойно склалася належні для того обставини»². Зважаючи на це дослідження історико-правових аспектів проголошення у грудні 1917 року української радянської державності набуває особливої актуальності.

¹ Указ про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років 2016 (Президент України). Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/17/2016>>; Розпорядження про затвердження плану заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років та вшанування пам'яті її учасників на період до 2021 року 2016 (Кабінет Міністрів України). Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/777-2016-p>>.

² Звернення Президента до Українського народу з нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років (17 березня 2017 року). <<http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayinskogo-narodu-z-nagodi-vidzna-40434>>.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історико-правовим аспектам Української революції 1917-1921 років присвятили свої праці О.А. Гавриленко, В.Д. Гончаренко, В.А. Греченко, В.М. Єрмолаєв, Н.В. Єфремова, О.Л. Копиленко, В.С. Кульчицький, І.С. Лісна, О.М. Мироненко, В.О. Румянцев, О.В. Тимошук, Б.Й. Тищик, І.Б. Усенко, Є.П. Юрійчук, О.Н. Ярмиш та ін. Разом з тим більшість науковців зосередила свою увагу переважно навколо проблем національного державотворення революційної доби, зокрема, проблем створення та діяльності Української Центральної Ради, Української Народної Республіки, Української Держави, Директорії та Західно-Української Народної Республіки. Водночас питання становлення української радянської державності з'ясувалися дослідниками зазвичай побіжно. Як справедливо зазначає Є.П. Юрійчук, історія українського державотворення і надалі залишається з невисвітленими «білими плямами», тільки тепер вони пов'язані з періодом встановлення радянської влади¹. Отже, вищезазначене зумовлює необхідність дослідження проблем становлення української радянської державності.

Метою статті є наукове осмислення історико-правових проблем проголошення української радянської державності.

Виклад основного матеріалу. Українська радянська державність була проголошена рішеннями I Всеукраїнського з'їзду рад. Цей з'їзд відбувся у Харкові 11-12 грудня 1917 р. У дослідженнях радянських істориків традиційно наголошувалося, що в роботі з'їзду взяли участь представники 82 рад України: 46 рад Донецько-Криворізького басейну, 32 рад Південно-Західного краю та 4-х рад Півдня України, включаючи Одесу. Крім того, були делегати від 7 солдатських комітетів і армійських ВРК. Разом понад 200 делегатів з правом ухвального голосу та 6 – з дорадчим². Іноді побіжно згадувалося також про відсутність на з'їзді представників селян. Проте навіть наведений радянськими істориками склад учасників з'їзду вказує на відсутність підстав для визнання його легітимності.

Разом з тим, аналізуючи роботу з'їзду, не можливо не звернути увагу на те, що у голосуванні, зокрема, по резолюції “Про владу на Україні” брало участь всього 110 більшовиків, а 13 меншовиків та есерів відмовилися голосувати³. Отже, очевидно, що у роботі з'їзду безпосередньо брало участь всього 123 учасника, 110 з яких більшовики. Вірогідно, цифру понад 200 делегатів, радянські історики отримали сумуючи чисельність усіх делегатів, що покинули з'їзд рад у Києві та усіх делегатів, що взяли участь у III Обласному з'їзді рад Донецько-Криворізького регіону. Зрозуміло, що такий представницький склад з'їзду рад України не давав підстав вважати його правомочним. Кваліфікуючи цей з'їзд О. Бойко справедливо наголошує: “Фактично це був партійний з'їзд, якому більшовики без законних підстав надали функції з'їзду рад. Партія, яку на виборах до Всеросійських Установчих зборів підтримало лише 10 % населення, привласнила собі право вирішувати долю України”⁴.

Але як би ми не оцінювали правомочність з'їзду, беззаперечно, що його проведення стало поворотним пунктом в історії українського народу. Саме рішеннями цього з'їзду було проголошено встановлення радянської форми української державності, генеза якої і стала предметом нашого дослідження. Зважаючи на це, зупинимося на прийнятих I Всеукраїнським з'їздом рішеннях детальніше.

У порядку денному з'їзду стояло п'ять питань: 1) Про поточний момент; 2) Про самовизначення України; 3) Про самовизначення Донецького і Криворізького басейнів; 4) Про організацію влади в Україні; 5) Вибори ЦВК Рад України.

З'їзд розпочав роботу з виступу представника київської делегації С. Бакинського, який щойно повернувся з Петрограду та, очевидно, отримав інструкції ЦК РСДРП(б) для подальшої діяльності більшовиків в Україні. У своїй промові С. Бакинський привітав від імені Раднаркому учасників з'їзду та проінформував їх про основні заходи, які здійснює радянський уряд.

З доповіддю про поточний момент виступив лідер більшовиків Донецько-Криворізької області тов. Артем. Резолюція, прийнята на його пропозицію була достатньо плутаною, але в цілому вона вітала “Жовтневу пролетарсько-селянську революцію”; визнавала “владу Радянську, що єдино

¹ Юрійчук, Є.П. (1998). *Становлення і характер радянської влади в Україні: історико-правові аспекти (1917–1921 рр.)*. Київ: ІЗМН, 3-4.

² Курас, І.Ф. (відп. ред.) (1987). *Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник*. Київ: Голов. ред. УРЕ, 417.

³ Первый Всеукраинский съезд Советов. Материалы (1928). *Летопись революции*, 1, 289-290.

⁴ Підкови, І., Шуста, Р. (2002). *Довідник з історії України (А-Я)*. Київ, 565-566.

забезпечує дійсне волевиявлення широких народних мас”; закликала боротися із обдурюванням мас контрреволюцією, передусім, із ілюзією широких мас, яка пов’язана з Установчими зборами, а також з експлуатацією “популярного лозунгу на самовизначення національностей, з метою поділу робітників і селян”; висловлювала упевненість, що російська революція, яка розпочалася приведе народи усього світу до “відновлення міжнародного братерства й організації його в III Інтернаціонал”¹.

Інші питання порядку денного з’їзду обговорювались наступного дня. У прийнятій з’їздом резолюції “Про самовизначення України”, зокрема, зазначалося, що “В умовах сучасного буржуазно-капіталістичного суспільства... принцип права націй на самовизначення набуває суперечливого характеру, залежно від того, хто здійснює цей принцип: буржуазія чи пролетаріат....

І Всеукраїнський з’їзд рад робітничих і солдатських депутатів, визнаючи Українську республіку, як федеративну частину Російської республіки, оголошує рішучу боротьбу згубній для робітничо-селянських мас політиці Центральної Ради, викриваючи її буржуазний, контрреволюційний характер.

З’їзд боротиметься за самовизначення України в інтересах робітників і селян, за їх панування, за усунення всяких національних обмежень, всякої національної ворожнечі і ненависті, за Українську робітничо-селянську республіку, засновану на тісній солідарності трудящих мас України, незалежно від їх національної належності, з трудящими масами всієї Росії”².

Важливою також є резолюція “Про владу в Україні”. В ній, зокрема, проголошувалося: “Всеукраїнський з’їзд рад постановляє: Влада на території Української республіки віднині належить виключно Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів; на місцях – повітовим, міським, губернським та обласним радам, а в центрі – Всеукраїнському з’їздові рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, його Центральному Виконавчому Комітетові і тим органам, які він утворить.

Україна проголошується Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Тимчасовому Центральному Виконавчому Комітетові України доручається негайно поширити на територію Української республіки всі декрети і розпорядження робітничо-селянського уряду федерації, які мають загальне для всієї федерації значення – про землю, про робітничий контроль над виробництвом, про повну демократизацію армії; оголосити недійсними всі розпорядження Ради...

Встановити між робітничо-селянським урядом Російської Федерації... і робітничо-селянським урядом України повну погодженість у цілях і діях...

Найближчим часом скликати другий Всеукраїнський з’їзд рад робітничих, солдатських і селянських депутатів для дальшого розширення і зміцнення робітничо-селянської влади на Україні”³.

Певною мірою випадає із загального контексту схвалена з’їздом резолюція “Про Донецько-Криворізький басейн”. В ній, зокрема, висловлювався протест проти намагань Центральної Ради і Каледіна (у тексті: “козацької і української буржуазних республік”) поділити між собою Донецький регіон, та стверджувався намір “добитися єдності Донецького басейну в кордонах Радянської Республіки”⁴. Причому йшлося саме про Російську радянську республіку. Очевидно, що проект цієї резолюції готувався до III Обласного з’їзду рад Донецько-Криворізької області і був лише відповідно до нових умов відредагований. Це значною мірою пояснює ігнорування радами Донецько-Криворізького басейну Всеукраїнського з’їзду рад у Києві. Вірогідно більшовики, які контролювали більшість рад регіону, мали завчасно погоджений з ЦК РСДРП(б) намір проголосити на III Обласному з’їзді рад самовизначення Донецько-Криворізької республіки. Однак, зрив плану Раднаркому повалення влади Центральної Ради в Києві на початку грудня 1917 р. змусив більшовицьке керівництво корегувати свої наміри.

¹ Чайковський, А.С. (кер.) (2003). *Хрестоматія з історії держави і права України*: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 346-347.

² Чайковський, А.С. (кер.) (2003). *Хрестоматія з історії держави і права України*: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 348-349.

³ Чайковський, А.С. (кер.) (2003). *Хрестоматія з історії держави і права України*: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 349-350.

⁴ Демкин, И.В., Мищенко, А.З., Розин, С.О. и др. (1957). Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине. Сборник документов и материалов. В 3-х т. Киев: Госполитиздат УССР, Т.2, 576.

Того ж дня з'їзд обрав ЦВК рад України в складі 41 особи: 35 більшовиків, 4 лівих есера, 1 лівий український соціал-демократ, і 1 меншовик-інтернаціоналіст. Ще 20 членів ЦВК мав обрати Всеукраїнський з'їзд рад селянських депутатів. Зазначимо, що цей з'їзд був скликаний у Харкові 20-22 січня 1918 р., але через неповне представництво (73 учасника) отримав назву Всеукраїнської селянської конференції. Конференція підтримала усі резолюції I Всеукраїнського з'їзду рад і обрала 20 нових членів ЦВК рад України¹.

Обраний на з'їзді ЦВК рад України провів своє перше засідання вже наступного дня. На ньому було обрано президію та створено ряд комісій. Головою ЦВК обрали Ю. Медведєва – лівого українського соціал-демократа. Тоді ж ЦВК рад України направив уряду В. Леніна офіційну телеграму, у якій прозвітував про перебирання на себе всієї повноти влади в Україні та наголосив, що тепер “якщо проллється на Україні братня кров, то вона проллється не в боротьбі українців з великоросами, а в класовій боротьбі українських трудящих мас з Радою”². Очевидно, що в цих словах і полягала квінтесенція масштабної театральної вистави під назвою “I Всеукраїнський з'їзд рад”. Зазначимо, що згодом ці “українські трудящі маси”, які за наказами Раднаркому вже почали прибувати до Харкова з півночі, у короткий час здійснять “тріумфальну ходу радянської влади” територією України.

Символічно, що свою діяльність ЦВК рад України, який був утворений нечисельним зібранням представників деяких рад України, у зв'язку з чим ця подія не набула широкого розголосу в українському суспільстві, розпочав свою діяльність не з прийняття відозви до українського народу, а з телеграми до Раднаркому, неначе пересвідчуючись: “Чи все правильно ми виконали?” І лише після того, як надійшла схвальна відповідь Раднаркому, з обіцянкою надати “новому уряду братньої республіки повну і всебічну підтримку”³, ЦВК рад України активно розпочав свою публічну діяльність.

У вечері 14 грудня ЦВК рад України у радіограмі звернувся з Маніфестом до всіх робітників, селян і солдатів України, у якому сповіщав про проголошення I Всеукраїнським з'їздом рад радянської влади на Україні. Того ж дня також було підготовлено перший Циркуляр ЦВК до рад робітничих, солдатських і селянських депутатів України. В циркулярі, зокрема, сповіщалося про перехід влади в Україні до рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, як єдиних правомочних організацій. В ньому також інформувалося про обрання на I Всеукраїнському з'їзді рад Центрального Виконавчого Комітету та про видання ним декретів про землю, про демократизацію армії, про робітничий контроль над виробництвом, про розширення прав міських самоврядувань та ін., наголошувалося, що з моменту опублікування усі розпорядження ЦВК рад України набувають права і сили закону на всій території України. Водночас у документі вказувалося на скасування усіх постанов Генерального секретаріату, у тому числі й заборони на вивезення хліба за межі України. Усі ради закликалися до встановлення тісного зв'язку з ЦВК рад України та інформувалися про наміри ЦВК найближчим часом скликати II Всеукраїнський з'їзд рад⁴.

17 грудня 1917 р. постановою ЦВК рад України було затверджено склад першого українського радянського уряду, який за аналогією з існуючим урядом Центральної Ради, отримав назву Народний секретаріат. Він створювався як виконавчий орган цілковито підзвітний Всеукраїнському з'їзду рад та ЦВК рад України. Однак, компетенцію Народного секретаріату законодавчо не було визначено. Не були прописані також його взаємини із Раднаркомом Радянської Росії. Повноваження українського радянського уряду формулювалися в досить розпливчатих приписах: “Народний секретаріат вирішує питання, які не потребують санкції всього ЦВК чи є невідкладними”; “у наступному Народний секретаріат виконує рішення з різного роду питань державного значення після санкції ЦВК” та ін.⁵.

¹ Курас, І.Ф. (відп. ред.) (1987). *Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник*. Київ: Голов. ред. УРЕ, 121, 417-418.

² Чайковський, А.С. (кер.) (2003). *Хрестоматія з історії держави і права України*: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 350-351.

³ Обичкин, Г.Д. и др. (редкол.) (1957). *Декреты Советской власти*. Москва, т. 1, 245-246.

⁴ Чайковський, А.С. (кер.) (2003). *Хрестоматія з історії держави і права України*: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 353-355.

⁵ Юридична енциклопедія ..., Т.4, 61.

До складу Народного секретаріату увійшли народні секретарі: торгівельних і промислових справ – Федір Сергєєв (Артем), фінансових справ – Володимир Ауссем, внутрішніх справ – Євгенія Бош, міжнародних справ – Сергій Бакинський, освіти – Володимир Затонський, продовольчих справ – Еммануїл Лугановський, судових справ Володимир Люксембург, праці – Микола Скрипник, земельних справ – Євген Терлецький, військових справ – Василь Шахрай. Управління справами Секретаріату очолив Георгій Лапчинський. Посади народних секретарів пошти і телеграфу та шляхів сполучення тимчасово залишалися не заміщеними. Склад окремих секретарств був колегіальним¹.

Таким чином, структура українського радянського уряду була побудована за зразком Раднаркому Радянської Росії². Єдиним виключенням, зважаючи на проголошення федеративних зв'язків з Радянською Росією, була відсутність секретарства з іноземних справ. Частково його функції виконувало народне секретарство з міжнародних справ, що вирішувало певною мірою питання консульського характеру³. Загалом народне секретарство з міжнародних справ було покликано реалізовувати національну політику радянської влади як в Україні, так і за її межами⁴.

Загалом про фактичне місце і роль Народного секретаріату у творенні Української радянської державності яскраво свідчить у своїх спогадах В. Затонський: “Називали себе урядом та самі до того ставилися трохи гумористично. Та й насправді: який же з нас уряд без армії, фактично без території, бо навіть Харківська рада нас не визнавала. Апарату жодного...”⁵. Досить відверто також про статус українського радянського уряду говорив народний секретар військових справ В. Шахрай у розмові з керуючим справами уряду Г. Лапчинським: “Що це за уряд український, що його члени зовсім не знають і не хочуть знати української мови? Що не тільки не користуються жодним впливом серед українського суспільства, але воно навіть й не чуло раніше їхніх прізвищ? Що я за “військовий міністр”, коли всі українізовані частини в Харкові мені доводиться роззброювати, бо не хочуть іти за мною на оборону радянської влади? За єдину військову підпору для нашої боротьби проти Центральної Ради ми маємо лише військо, що привів на Україну з Росії Антонов і що на все українське дивиться, як на вороже, контрреволюційне?”⁶.

Разом з тим 19 грудня 1917 р. для контролю за діяльністю українських радянських органів влади Раднарком Радянської Росії призначив “надзвичайним комісаром району України” Серго Орджонікідзе. Його офіційним завданням було “об’єднання дій функціонуючих там радянських організацій у всіх галузях їх роботи (військовій, продовольчій, економічній, банківій та ін.)”⁷. Його розпорядження були обов’язковими для українського радянського уряду та всіх більшовиків на території України.

Згодом більшовицьке керівництво потурбувалося про визначення державно-правового статусу харківського українського центру та формалізації його зв'язку з Радянською Росією. III Всеросійський з’їзд рад, щоб протиставити “крайнім децентралістичним устремлінням” народів і областей, проголосив федеративний устрій Росії. Й. Сталін, що готував питання про федерацію, відверто зізнавався, що цей крок, був зроблений з метою нейтралізації федералістської пропаганди лідерів Центральної Ради і разом з тим був спрямований на “укріплення радянських елементів” на Україні⁸.

Висновки. Отже, обраний на I Всеукраїнському з’їзді рад Центральний Виконавчий Комітет Рад України та утворений ним радянський уряд – Народний секретаріат по суті були маріонетковими органами, що не володіли реальною владою в Україні та не були безпосередньо пов’язані з радами, від імені яких виступали. Утворення в Україні радянського центру давало Радянській Росії змогу формально залишатися осторонь подій в Україні, представивши їх як

¹ Хронологічне зібрання законів ..., Т.1, 6, 20.

² Обичкин, Г.Д. и др. (редкол.) (1957). Декреты Советской власти. Москва, т.1, 20-21.

³ Ткачова, Н.О. (1973). З історії створення та діяльності органів радянської зовнішньої політики (1917-1922). *Український історичний журнал*, 10, 95.

⁴ Тацій, В.Я., Рогожин, А.Й. (ред.) (2000). Історія держави і права України: Академічний курс. У 2-х т. Т.2. Київ: Ін Юре, 145.

⁵ Затонський, В. (1991). Із спогадів про українську революцію. *Архіви України*, 1, 61-62.

⁶ Лапчинський, Г. (1928). Перший період Радянської влади на Україні. *Літопис революції*, 1, 165.

⁷ Російський державний архів соціально-політичної історії (РДАСПІ). Ф.19, оп.1, спр.30, арк.29.

⁸ РДАСПІ. Ф.558, оп.1, спр.4542, арк.2-3.

внутрішній конфлікт “робітничо-селянської” влади у Харкові та “буржуазно-націоналістичної” у Києві. Від імені, і під прикриттям української радянської влади тепер могли діяти російські війська, які вели боротьбу з УНР.

Разом з тим рішеннями I Всеукраїнського з'їзду рад проголошувалася радянська Українська республіка, як федеративна частина Російської республіки. У якості федерального уряду беззастережно визнавався Раднарком Радянської Росії, а на територію України негайно поширювалися усі його декрети та розпорядження. Водночас усі постанови і розпорядження Центральної Ради та Генерального секретаріату, “як такі, що спрямовані проти інтересів робітників і найбідніших селян”, скасовувалися. Незважаючи на проголошення Радянської Української Народної Республіки як федеративної частини Російської республіки, спроби укладення федеративного договору навіть не ставилися на порядок денний. Формально федерацію було проголошено лише у січні 1918 р. на III Всеросійському з'їзді рад. Фактично Радянська Україна перебувала у статусі адміністративно-територіальної одиниці Російської республіки, а її органи беззастережно виконували розпорядження Раднаркому Росії і, передусім, директиви ЦК РСДРП(б).

Водночас в Українській республіці встановлювалося повновладдя рад. На місцях влада закріплювалася за повітовими, міськими, губернськими та обласними радами, а центрі покладалася на Всеукраїнський з'їзд рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, обраний ним ЦВК й ті вищі органи виконавчої влади, які мав утворити ЦВК рад України. Однак зазначимо, що проголосивши повноту влади рад, з'їзд не визначив їх компетенцію, структуру, порядок взаємодії з центральними органами, термін повноважень, порядок обрання тощо. Наголосимо також, що у роботі з'їзду брали участь делегати від рад Донецько-Криворізького басейну, тим самим територія Донбасу фактично увійшла під юрисдикцію вищого органу влади Радянської України.

References:

1. *Ukaz pro zakhody z vidznachennia 100-richchia podii Ukrainkoï revoliutsii 1917 – 1921 rokiv 2016* [The Decree 2016 № 17/2016 "On Measures to Celebrate the 100th Anniversary of the Events of the Ukrainian Revolution of 1917-1921"] (The President of Ukraine). <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/17/2016>> [in Ukrainian].
2. *Rozporiadzhennia pro zatverdzhennia planu zakhodiv z vidznachennia 100-richchia podii Ukrainkoï revoliutsii 1917-1921 rokiv ta vshanuvannia pamiatii yïi uchastnykiv na period do 2021 roku» 2016* [The Resolution "On Approval of the Plan of Measures to Celebrate the 100th Anniversary of the Events of the Ukrainian Revolution of 1917-1921 and to commemorate its participants until 2021"] (The Cabinet of Ministers of Ukraine). <<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/777-2016-p>> [in Ukrainian].
3. *Zvernennia Prezydenta do Ukrainkoho narodu z nahody vidznachennia 100-richchia podii Ukrainkoï revoliutsii 1917 – 1921 rokiv(2017)* [The Address by the President to the Ukrainian people on the occasion of the 100th anniversary of the events of the Ukrainian Revolution of 1917 – 1921 (2017)]. <<http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-prezidenta-do-ukrayinskogo-narodu-z-nagodi-vidzna-40434>> [in Ukrainian].
4. Yuriichuk, Ye.P. (1998). *Stanovlennia i kharakter radianskoï vlady v Ukraini: istoriko-pravovi aspekty (1917–1921 rr.)* [Formation and nature of Soviet power in Ukraine: historical and legal aspects (1917-1921)]. Kyiv: IZMN. [in Ukrainian].
5. *Velykyi Zhovten i hromadianska viina na Ukraini. Entsyklopedychnyi dovidnyk* (1987). [The Great October and civil war in Ukraine. Encyclopedic Directory]. Kyiv: Holov. red. URE. [in Ukrainian].
6. *Pervyj Vseukrainskij sjezd Sovetov* (1928). *Materialy* [The First All-Ukrainian Congress of Soviets. Materials]. *Letopis' revoljucii* [Chronicle of the Revolution], no 1. [in Russian].
7. *Dovidnyk z istorii Ukrainy (A-Ya): Posibn. dlia sered. zahaln. osvitm. navch. zakladiv* (2002) [Handbook of Ukrainian History (A-Z): Manual for the middle general educational establishments]. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian].
8. *Khrestomatiia z istorii derzhavy i prava Ukrainy: Navch. posib.* (2003) [The Chrestomathy on the History of State and Law of Ukraine: manual]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
9. *Velikaja Oktjabr'skaja socialisticheskaia revoljucija na Ukraine. Sbornik dokumentov i materialov. V 3-h t.* (1957) [The Great October Socialist Revolution in Ukraine. Collection of documents and materials. In 3 volumes]. Kyiv: Gospolitizdat USSR, Vol.2. [in Russian].
10. *Dekrety Sovetskoj vlasti* [The Decrees of the Soviet Government]. Moscow, vol.1. [in Russian].
11. *Yurydychna entsyklopediia* [The Legal Encyclopedia] NAN Ukrainy; Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho (1998). [National Academy of Sciences of Ukraine; V.M. Koretsky Institute of State and Law]. Kyiv: Vydavnytstvo “Ukrainska entsyklopediia” im. M.P. Bazhana., Vol.4: N-P. [in Ukrainian].
12. *Khronolohichne zibrannia zakoniv, ukaziv Prezydii Verkhovnoi Rady, postanov i rozporiadzen uriadu Ukrainkoï RSR. U 7-my t.* (1963). [Chronological collection of laws, decrees of the Presidium of the Verkhovna Rada,

- resolutions and orders of the Government of the Ukrainian SSR. In 7 volumes], *vol.1. 1917-1941*. Kyiv: Derzhpolityvydav URSR. [in Ukrainian].
13. Tkachova, N.O. (1973). Z istorii stvorennia ta diialnosti orhaniv radianskoi zovnishnoi polityky (1917-1922) [From the history of the creation and activities of Soviet foreign policy bodies (1917-1922)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], *no. 10*, 94-99. [in Ukrainian].
 14. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy: Akademichnyi kurs. U 2-kh t. (2000) [History of the State and Law of Ukraine: Academic course. In 2 volumes], *Vol.2*. Kyiv: Vydavnychi Dim "In Yure". [in Ukrainian].
 15. Lapchynskyi, H., (1928). Pershyi period Radianskoi vlady na Ukraini [The First Period of Soviet Power in Ukraine]. *Litopys revoliutsii* [The Chronicle of the Revolution], *no. 1*, 159-175. [in Ukrainian].
 16. *Rosiiskyi derzhavnyi arkhiv sotsialno-politychnoi istorii* [The Russian state archive of socio-political history] F.19: Protokoly Rady narodnykh komisariv, Komisii pry RNK RSFRR, Rady robitnycho-seliianskoi oborony RSFRR [Protocols of the Council of People's Commissars, Commission under the RNC RSFSR, Workers 'and Peasants' Defense Council of the RSFSR]. Des.1, case.30. [in Ukrainian].
 17. *Rosiiskyi derzhavnyi arkhiv sotsialno-politychnoi istorii* [The Russian state archive of socio-political history] F.558: Stalin Y.V. Des.1, case 4542. [in Ukrainian].